

протягом століть національної самосвідомості, яка не могла зміцніти відразу до ступеня керівного початку суспільного життя. Всі ці нові умови дали поштовх для розгортання конфлікту всередині тієї єдиної культурної групи, яка визнавала себе як русинську [3, 392]. І скільки б між собою не ворогували партії, створені з часом, їм вдалося відтіснити польські традиції та розгорнути боротьбу за українську культуру. Зокрема, зростання національної самосвідомості дало поштовх до створення нових літературних оплотів, як газети «Діло», «Зоря», «Батьківщина», Товариство імені Шевченка, що розвивали національно-демократичні принципи [3, 399].

Отже, Олександра Єфименко показала відмінне становище українських земель у складі двох імперій. У межах Росії українцям насаджувалося кріпацтво, згорталася освіта, обмежувалася громадська діяльність. Перебування в Австро-Угорщині було далеким від бажаного, але існували кращі умови для освіти, суспільної активності. Таке спостереження дослідниці, здійснене понад сторіччя тому, показує діаметрально протилежну сутність Російської та Австрійської імперій – абсолютистської та конституційної. Відповідно, й умови розвитку українства були неоднаковими.

Джерела та література

1. Багалій Д. І. Харківська доба діяльності Олександри Яківни Єфименкової: 1879–1890 рр. *Зб. науково-дослідчої кафедри іст. укр. культури*. Харків: Держвидав України, 1930. Т. 10. С. 5–15. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=520>
2. Драч О. О. «Особисте життя не розніжило її»: О. Я. Єфименко (1848–1918) – учена трудівниця. *Гуржіївські історичні читання: зб. наук. пр.* Черкаси, 2017. Вип. 11. С. 38–47.
3. Єфименко А. Я. История украинского народа / сост. и авт. ист.-биогр. очерка В. А. Смолый. Киев: Либидь, 1990. 512 с.
4. Капелер А. Самоучка, жінка, кацапка: Олександра Єфименко та Київська історична школа. *Україна Модерна*. Київ, 2010. С. 46–76.
5. Смолый В. А. А. Я. Ефименко: очерк жизни и научного творчества. *Ефименко А. Я. История украинского народа*. Київ: Либидь, 1990. С. 403–426.
6. Ясь О. «Вступна стаття до розвідки О. Єфименко „Письма из хутора. Об украинской истории“ (До 170-річчя О. Єфименко та 100-ліття першої публікації її допису)». *Український історичний журнал*. 2018. № 1. С. 174–183.

Гридіна Анастасія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

СТАН СУСПІЛЬСТВА В ПЕРІОД ДЕРЖАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ЗА МЕМУАРАМИ СУЧАСНИКІВ

Анотація. У статті розкривається питання про стан українського суспільства в період державотворчої діяльності Центральної Ради. Охоплюється період до заснування урядового органу, починаючи з Лютневої революції 1918 року. Проаналізовані мемуари провідних політичних діячів різних ідеологічних напрямів цього періоду.

Ключові слова: суспільство, Центральна Рада, українська революція 1917–1921 роки, мемуари.

Summary. The article reveals the question of the position of Ukrainian society during the state-building activity of the Central Rada. It covers the period before the founding of the government body, beginning with

the February Revolution of 1918. Memoirs of leading politicians of different ideological directions of this period are analyzed.

Keywords: *society, Central Rada, Ukrainian revolution of 1917–1921, memoirs.*

Українська революція 1917–1921 рр. – період, за який українцям вдалося відновити державу. Це відновлення відбувалося в складних політичних умовах, адже була необхідність стримувати російську та польську агресію, формувати політичну систему на засадах української національної ідеї. Стан суспільства першого періоду революції, який тривав від березня 1917 до квітня 1918 рр., охарактеризовано в мемуарах членів, прихильників Центральної Ради та її головних опонентів – більшовиків. Окрему групу мемуарної літератури складають твори, авторами яких були пересічні спостерігачі, що оцінювали події першого революційного періоду досить епізодично.

Про перші звістки революційних подій у Петрограді пише М. Грушевський, який у момент перевороту знаходився в Москві. Він зазначає, що цей факт було сприйнято неоднозначно і звичайними громадянами, і політичними діячами, які незабаром очолили національні змагання [1, с. 123].

М. Терещенко, який у березні–травні 1917 р. займав посаду міністра фінансів у Тимчасовому уряді Росії, про початок революційних подій в Петрограді згадує, що стан суспільства був жахливим: «Усюди війна: і на кордонах, і всередині країни, у наших містах, усюди криваві погроми й убивства, усюди хвороби, злидні та зубожіння. Усюди не працюють заводи й паралізований транспорт. Скарбниця, за яку я відтепер відповідав, була абсолютно порожня» [2, с. 130–131].

У споминах М. Терещенко наводить уривок зі щоденника члена конституційно-демократичної партії Росії А. Шингарьова, який зазначає, що революція була неминучою, тому що рівновагу в суспільстві було порушено дуже давно. Він зазначає, що основною російської державності були «темні народні маси, позбавлені державної ідеї, розуміння радості служіння на пожиток суспільству й ідеалів інтелігенції, позбавлені часто навіть простого патріотизму» [2, с. 170].

14 березня 1917 р. М. Грушевський приїхав до Києва та зафіксував у своїх споминах зовсім інші враження від революційних подій у місті: «Тривожне і нетерпеливе вичікування корінних змін, в яким жив Петербург, тільки дуже далекими і слабкими вібраціями віддавалося тут. Місцева влада загнуждала тутешнє життя міцно і тримала в руках твердо за помічню цензури і всяких адміністративних репресій. Не тільки петербурзької революції, але й сформування Тимчасового уряду, абдикації царя вона не допускала – бодай на шпальтах преси, коли не в самім життю» [1, с. 128]. Отже, М. Грушевський дає невтішну оцінку готовності українського суспільства до національних змагань на початку революції. Причиною цього, за словами М. Грушевського, була розпорошеність і задушеність українського життя за царського режиму [1].

Нерадісний настрій від початку революції в Києві прослідковується в спогадах Н. Д. Полонської-Василенко. Вона пише, що суспільство одразу відреагувало на цю подію з острахом та бунтом: «Одного дня я почула на вулиці розмови про збройне повстання в Петербурзі. В газетах не було жодних натяків на це. Чутки ширилися. Казали про величезні черги по хліб, на інші продукти. В Москві про це переказували зі слів „очевидців“» [3]. Однак події набували незворот-

ного характеру, і наступні рядки мемуарів Наталії Дмитрівни достатньо точно віддзеркалюють розгортання революційних подій: «Щодня газети приносили новини, виходили додаткові випуски. Я бачила на Тверській величезну маніфестацію з червоними прапорами. Стояв шум від вигуків. ...І було сумно і страшно. ...Я прагнула повернутися додому... Щодня я їздила на двірці і не могла здобути квитка...» [3].

Зовсім протилежні емоції знаходимо у спогадах літературознавця й письменника М. Рудницького. Те, що неприємно вразило Полонську-Василенко, для нього було проявом свободи: «...Перші подуви революції п'янять, як слова: рівність і свобода. ...На вулицях люди цілуються як на Великдень і вечорами Хрещатик повний по дахи, навіть у ті дні, коли чомусь не світяться ліхтарі. І так усім ясно, що газові або електричні робітники можуть відмовитися від праці, коли плата їх занадто низька або того дня – їх великий мітинг. ...Живемо як на хмарах – легко і часто не бачимо землі. Все йде нормально, але по ночах невинно хтось стріляє: одні із страху, другі з радощів, треті тому, що носять револьвери і руки їх сверблять. ...Революція витворює чудодійний настрій: коли стріляють «свої» – не боїшся навіть заблуканої кулі» [4].

Дуже енергійно розповідає про перші дні революції український соціал-демократ і член Центральної Ради Б. Мартос. Він засвідчує, що українське суспільство зустріло початок революції з натхненням, сприйняло цю новину як можливість побудувати українську державу та відновити національні ідеї: «Весь Київ сполошився. Українці підняли голову. Настав час діяти, здійснювати національні домагання. Таємні гуртки, громади, політичні партії, так довго, послідовно й безоглядно переслідувані царським режимом, вийшли на денне світло і розпочали працю. ...4/17 березня у Києві зійшлися представники громадських організацій і політичних партій і вибрали Виконавчий Комітет...» [5].

О. Г. Лотоцький в мемуарній спадщині зазначив, що події революції українське суспільство не було готове зустрічати через відсутність національного стрижня та єдиної ідеї, якою б міг об'єднуватися народ: «...Російська революція, як влучно сказав один український публіцист (В. Дорошенко), застала нас „без хребетного стрижня“, – застала нас несвідомими своїх національно-державних завдань членами української нації, а громадянами російської імперії українського походження. ...на самому початку революційних подій, ... українство йшло не власним шляхом національним, а у фарватері російської революції» [6, с. 321].

Схожі думки прослідковуються і в спогадах В. Андрієвського, який також свідчить про невідповідність українського суспільства чинити революцію в Києві: «Мартовська революція 1917 р. застала українців може більш невідповідними, ніж інші народи колишньої великої російської імперії. Організованих українських партій з європейськими засобами партійної роботи, з партійною практикою, з певним, для всіх членів однакоим партійним світоглядом та ідеологією – на Великій Україні тоді власне не було» [7, с. 5].

Свої враження стосовно становища українського суспільства на початку революційних змагань. Є. Бош, яка була лідеркою більшовицької партії на українській території, в своїх спогадах пише, що Київ був центром національного життя з початку визвольної боротьби. Це, на думку мемуаристки, дуже ускладнювало політичну ситуацію [8, с. 9–10].

Не дивлячись на те, що мемуаристи засвідчують неготовність до національно-визвольних змагань українським суспільством, революційні події в Петрограді активізували все суспільно-політичне життя в Україні. Українці відчули можливість вирішити основні питання їхньої сучасності: побудувати власну політичну систему, подолати економічну кризу, поставити на порядок денний національне питання.

Джерела та література

1. Грушевський М. Спомини. Київ. 1988. № 9. С. 115–140.
2. Терещенко М. Перший олігарх. Михайло Іванович Терещенко (1886–1956). Ніка-Центр, 2013. 256 с.
3. Полонська-Василенко Н. Спогади. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 542 с. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Polonska-vasylenko_Nataliia/Revoliutsiia_1917_spoznady/
4. Рудницький М. Перші революційні подуви. *Діло*. 1937. 27 березня. С. 5. URL: <http://www.ex.ua/view/11210702>
5. Мартос Б. Перші кроки Центральної Ради. *Хроніка 2000: укр. культуролог. альманах*. Київ, 2002. Вип. 51–52: Київ – свята земля. С. 334–352. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Martos_Borys/Pershi_kroky_Tsentralnoi_Rady/
6. Лотоцький О. Сторінки минулого: Українська православна церква США, 1966. Т. 3. 398 с. URL: <http://diasporiana.org.ua/memuari/393-lototskiy-o-storinki-minulogo-ch-3/>
7. Андріївський В. З минулого (1917-й рік на Полтавщині). Нью-Йорк, 1963. С. 5. URL: <http://nashaucheba.ru/v26685/?cc=1&view=djvu>
8. Бош Е. Год борьбы Москва–Ленинград: Гос. издат., 1925. 274 с. URL: <http://www.torrentino.com/torrents/744595>

Драчук Юлія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

«РЕВОЛЮЦІЙНІ ПОДІЇ РОЗГОРЯЛИСЯ ШАЛЕНИМ ТЕМПОМ»: СПОГАДИ Т. МИХАЙЛІВСЬКОЇ-ЦИМБАЛ ПРО УКРАЇНСЬКУ РЕВОЛЮЦІЮ 1917–1921 РР.

Анотація. Доповідь присвячено аналізу інформативного потенціалу мемуарів Тетяни Михайлівської-Цимбал щодо періоду Української національної революції 1917–1921 рр.

Ключові слова: Тетяна Михайлівська-Цимбал, спогади, жіноча історія, Українська революція 1917–1921 рр.

Abstract. The report is devoted to the analysis of the informative potential of the memoirs of Tatiana Mykhailivska-Tsybal on the period of the Ukrainian national revolution of 1917–1921.

Keywords: Tetyana Mykhailivska-Tsybal, memoirs, women's history, Ukrainian revolution of 1917–1921.

Початок ХХ ст., який ознаменувався Першою світовою війною та Українською національною революцією 1917–1921 рр., став абсолютно новим етапом жіночої емансипації в Україні. Становище жінки в українському суспільстві змінилося докорінно. Для українок відкривалися нові можливості, ролі та професії. У ті буремні роки вони нарівні з чоловіками зробили чималий внесок у розвиток української державності. Саме тому вивчення індивідуального жіночого досвіду в революційних подіях 1917–1921 рр. дасть змогу по-іншому, не з традиційного, чоловічого, боку поглянути на події модерної історії України.